

Sociální aspekty ekologické zónace hlavního města Prahy

Praha patří k těm velkoměstům, která bezprostředně navazují na tradici i výsledky svého dosavadního historického vývoje. Na konci 18. století, kdy řada velkých amerických měst, sloužících dnes převážně jako negativní vzor velkoměstského prostředí, byla jen drobnými osadami s převážně obrannými a tržními funkcemi měla Praha již více než 80 tisíc obyvatel a soustřeďovala ve svých hranicích většinu podstatných — řečeno dnešním jazykem — velkoměstských funkcí. Praha byla v té době již řadu století sídlem správních orgánů, univerzity, sídlem mnoha dalších kulturních i náboženských institucí. Byla však též významným hospodářským centrem s výrazným podílem tehdy vznikajícího manufakturního a strojového průmyslu.

Současná podoba Prahy se počínala formovat od druhé poloviny 19. století, především v souvislosti s dynamickým růstem průmyslu. Tempo průmyslové výroby postavilo Prahu na konci 19. století do popředí průmyslových měst v českých zemích a na jedno z předních míst v celém Rakousko-Uhersku. Již v roce 1787 pracovalo v průmyslu 5500 pracovníků, tj. zhruba 7,6 % všech obyvatel Prahy, a do roku 1848 se jejich počet zdvojnásobil [Lorenc 1963, Honeiser 1976]. V roce 1910 dosáhl podíl pracujících v průmyslu svého vrcholu (pracovalo zde 108 313 osob).

V Praze byla koncentrována téměř čtvrtina všech dělníků ve strojírenství z Čech [Berufstatistik 1912, Křepeláková 1973].

Rychlému růstu pražského průmyslu i přílivu obyvatelstva přestaly záhy středověké hranice historického jádra Prahy poskytovat dostatečný prostor k dalšímu rozvoji. Zejména v druhé polovině 19. století začal intenzivní růst pražských před-

městí, formujících se — zčásti jako právně samostatná města — především kolem nově vznikajících center průmyslové výroby. Průmyslové koncentrace vznikaly mimo historické jádro Prahy nejprve na Smíchově, kam se soustřeďoval především textilní a strojírenský průmysl. Později začaly vznikat výrazná centra průmyslové výroby v Karlíně, Holešovicích, Libni, Vysočanech, Nuslích a Vršovicích, i menší průmyslové celky na rozhraní Bubenců, Dejvic a Sedlce. Po roce 1900 byla průmyslová výroba situována v ještě větší vzdálenosti od centra města. Vznikly průmyslové satelity v Jinonicích, Čakovicích, Letňanech, Kbelích, Modřanech a Hostivaři. Po druhé světové válce se začíná intenzivně rozvíjet zejména hostivařsko-malešická průmyslová oblast, odrážející již plně principy socialistické velkovýroby.

Centra průmyslové výroby byla v Praze již od počátku poznamenána výraznou koncentrací výroby i kapitálu. Portheimova textilka na Smíchově zaměstnávala kolem roku 1848 téměř 4000 osob, dalším velkým závodem (cca 2200 zaměstnanců) v této oblasti byly Ringhofferovy strojírní (dnes Tatra Smíchov), přenesené sem v roce 1852 ze Starého města. V Karlíně, který — spolu s Holešovicemi — patřil po dlouhou dobu k nejprůmyslovějším čtvrtím Prahy, bylo na přelomu století umístěno asi 24 továren s průměrným počtem 200—600 dělníků, dále plynárna a přístav. Akciová společnost Breitfeld a Daněk zaměstnávala v 90. letech ve svém karlínském závodě kolem 1500 dělníků a asi 120 úředníků.

Nejdůležitější centra strojírenské výroby však byla situována v Libni a Vysočanech.¹ Na konci století bylo v Libni 28 továren, z nichž nejvýznamnější byly

¹ Honeiser [1972 : 83] pokládá vysočanskou oblast za první (byť náhodně utvořený) příklad vytvoření

typicky průmyslového obvodu uceleného charakteru, bez výraznějšího prolnutí s bydlením.

I. Českomoravská továrna na stroje a cca 1500 zaměstnanci a Pražské strojírna a. s. (Rustonka) s cca 2500 zaměstnanci. Komplex továren akciové společnosti Českomoravská-Kolben-Daněk zaměstnával v období před II. světovou válkou asi 15 tisíc osob [Macháček 1921], [Padesát let 1946]. Velkozávody poznamenávají charakter průmyslové výroby v Praze i v současnosti. V roce 1970 byly v Praze celkem čtyři průmyslové podniky s více než 5000 zaměstnanci. Průmysl celkově zaměstnával asi 16,7 % obyvatelstva, tj. 36,8 % ekonomicky aktivních obyvatel Prahy (Sčítání lidu 1970).

Velké závody podstatně ovlivnily sociální i ekonomicko-kulturní zónaci Prahy. Kolem velkých závodů, jejichž prostorová lokalizace je překvapivě stabilní, se dlouhodobě soustřeďuje dělnická třída, utváří se v nich její třídní vědomí a politická kultura, formují se zde podstatné rysy jejího životního způsobu. Sociálně ekologická struktura Prahy se od 19. století formuje jako ekologická zónace velkého průmyslového centra, a ani postupné zvýraznění správních a kulturních funkcí (patrně zvláště po roce 1918 v souvislosti se vznikem samostatného československého státu a s přeměnou Prahy v jeho hlavní město) zatím tento základní rys ekologické zónace Prahy podstatněji nezměnilo.

1. Vývoj sociálně ekologické diferenciaci

Vzrůst počtu pracovních příležitostí v Praze, daný růstem průmyslové výroby i na něj vázaných ekonomických odvětví, vedl k rychlému zvýšení počtu obyvatel Prahy: Mezi lety 1869 a 1970 vzrostl počet obyvatel Prahy (v hranicích z roku 1970) více než čtyřnásobně. Až do 30. let tohoto století byl růst počtu obyvatel velmi rychlý a zhruba každých deset let se zvýšil o 10–30 %.

Jak ukazuje tabulka 1, růst historických částí Prahy — Starého Města, Nového Města, Malé Strany, Josefova a Hradčan — v podstatě stagnoval a od roku 1930 zde počet obyvatel systematicky klesal, avšak nová předměstí Prahy zaznamenávala rychlý růst a počet obyvatel se zde ustálil vesměs na velmi vysokých hodnotách,

znamenajících převážně využití prostoru města. Průměrná hustota byla v Praze v roce 1970 36,2 obyvatel na 1 hektar (v roce 1974 po připojení nových obcí poklesla na 23,6 obyv./ha), což odpovídá zhruba situaci v ostatních evropských velkoměstech. V centrálních částech města jsou ovšem tyto hodnoty daleko vyšší (například na Starém Městě je hustota 160,4 osob/ha a na Žižkově 155,5 osob/ha, a to i přes určitý pokles patrný od konce druhé světové války).

Vývoj ekologické zónace Prahy probíhal zhruba ve čtyřech etapách.

První etapa vývoje města bezprostředně navazovala na rozvoj starých historických částí města. V roce 1784 bylo dokončeno spojení dříve samostatných pražských měst: Starého Města, Nového Města, Malé Strany (tzv. Menšího města pražského) a Hradčan v jeden správní celek. I když šlo jak co do počtu obyvatel, tak co do rozlohy o poměrně malé území — v roce 1784 měla Praha 76 tisíc obyvatel (včetně Josefova) a rozlohu 8 km² —, bylo složité strukturované, a to jak co do funkční specializace, tak co do majetkové, národnostní, kulturní (náboženské) a etnické separace a v případě židovského obyvatelstva přímo segregace.

Praha měla v této době svou „latinskou čtvrť“, ulice s výraznou koncentrací určitých řemesel i obchodu, svou „průmyslovou“ oblast a zóny chudinského bydlení (například Nový svět na Hradčanech, okolí Řásovky apod.), i části s výrazným podílem šlechtických paláců.

Lorenz (1963) dokládá, že manufaktury i stroji vybavené továrny vznikaly na přelomu 18. a 19. století zejména na území Starého Města a jeho styčných plochách s Karlínem a Novým Městem, což nepochybně přispívalo i k celkové pauperizaci této části Prahy.

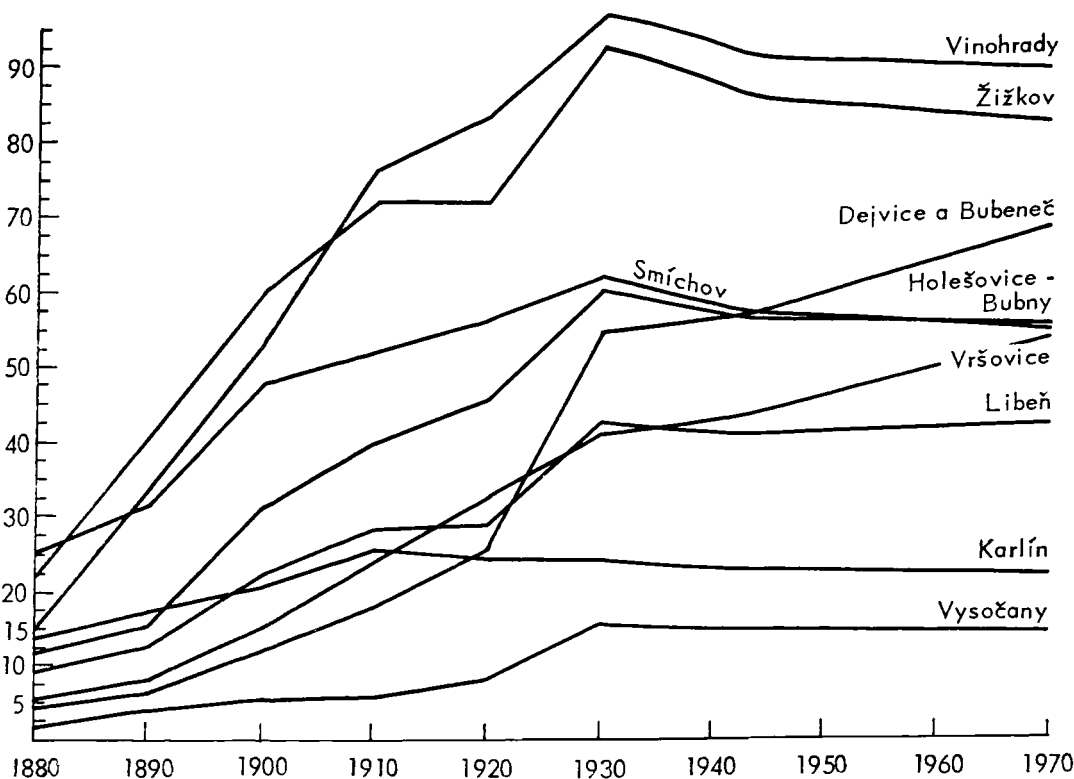
Nejnápadnější složkou ekologické zónace Prahy však v tomto období představovalo židovské ghetto. Na konci 18. století byla sice právní omezení týkající se židovského obyvatelstva zrušena, přesto však až do své asanace na konci 19. století představovalo území Josefova zcela výjimečnou koncentraci židovského obyvatelstva, odlišujícího se profesionálně, majetkově, nábožensky, etnicky, jazykově i kulturně.

Tabulka 1: Vývoj počtu obyvatel Prahy v letech 1869—1970

Rok	Celkem	Počet obyvatel		Podíl obyvatel historického jádra z celku (v %)	Relativní přírůstek počtu obyvatel (1869 = 100)		
		v historickém jádru*	v ostatních částech		Praha celkem	Historické jádro	Ostatní části
1869	252 195	157 713	95 482	62,3	100,0	100,0	100,0
1880	329 229	155 818	173 411	47,3	130,5	98,8	181,6
1890	414 614	155 853	258 761	37,6	164,4	98,8	271,0
1900	534 229	158 344	375 885	29,6	211,8	100,4	393,7
1910	639 672	146 426	493 246	22,9	253,8	92,9	516,6
1921	699 644	160 414	539 230	22,9	277,4	101,7	564,7
1930	899 098	142 417	756 681	15,8	356,5	90,3	792,5
1947	987 698	113 180	874 518	11,4	391,6	71,8	915,9
1950	1 000 595	117 250	883 345	11,7	396,7	74,5	925,1
1961	1 068 550	114 540	954 010	10,7	423,7	72,6	999,2
1970	1 079 526	95 916	983 610	8,9	428,1	60,8	1 030,2

* Historické jádro v tomto případě zahrnuje Staré a Nové Město, Malou Stranu, Hradčany, Josefov; zbytek tvoří doplněk ke stavu v roce 1970.

Pramen: *Sčítání lidu, domů a bytů 1970, Hlavní město Praha.*

Pramen: Soutpis obyvatel 1910, Statistická zpráva 1920 a 1930, Sčítání lidu 1970.

Výrazný problém představovalo i soužití německého a českého obyvatelstva, které mělo v podmínkách utváření novodobých národů a vzniku buržoazního nacionalismu často neobyčejně bouřlivý charakter [Janáček 1968].

Etnické a národnostní rozdíly ovlivňovaly ekologii Prahy až do konce druhé světové války. Praha byla až do roku 1945 vícenárodnostní metropolí s vlivnou německou menšinou. Počet obyvatel německé národnosti sice v období mezi dvěma válkami již netvořil více než 5 % všech obyvatel Prahy (v roce 1930 zde žilo 41 700 Němců, včetně k německé národnosti se hlásících židů), avšak v centrálních částech města — zejména v Josefově, na

Starém a Novém Městě, Hradčanech, Malé Straně, Smíchově a v Karlíně — byl jejich počet daleko vyšší a pohyboval se mezi 10–15 %. Rozpad Rakousko-Uherska sice otřásl ekonomickým a politickým postavením německé menšiny, která si však přesto uchovala až do konce druhé světové války významné pozice v bankovníctví, v těžbě a ve zpracovatelském průmyslu, nezanedbatelný politický vliv i značnou kulturní autonomii. Působila zde i samostatná německá univerzita,² a Praha byla jedním z význačných center německy psané literatury.

Po roce 1945 se z Prahy stává ryze české město (v roce 1970 zde žilo jen 26 tisíc obyvatel jiné národnosti než české, tj.

² Německá univerzita vznikla r. 1882 rozdělením Karlo-Ferdinandovy university na českou a německou univerzitu.

2,5 %) a ani při velmi podrobném ekolo- gickém rozboru nemůžeme určit výraznější koncentrace národnostních menšin.

Druhá etapa vývoje města byla spojena s rozvojem pražských předměstí a lze ji zhruba vymezit roky 1850 a 1918. Růst pražských předměstí byl velmi rychlý. Během pouhých dvaceti let (mezi lety 1869 až 1890) se například počet obyvatel Žižkova zhruba zdesetinásobil a Žižkov se stal na konci 19. století třetím největším městem v Čechách [Aktiv 1974]. Rychlý růst počtu obyvatel zaznamenaly i Holešovice, Libeň, Smíchov, Vršovice, Nusle, Michle a zejména Vinohrady.

Přes intenzivní růst města bylo ovšem okolí historického jádra města urbanizováno jen velmi skrovně. Podle údajů z roku 1920 [Statistická zpráva 1920] tvořila zemědělsky obdělávaná půda (polnosti a louky) v řadě městských čtvrtí (například ve Vysočanech, Radlicích, Strašnicích, Kobylisích a Malešicích) více než 80 % plochy celého území a pouze v centrálních částech města klesal její podíl pod 60 %. Uvnitř pražského území probíhal intenzivní proces poměšťování okrajových oblastí, jehož jednotlivé projevy tvořily vděčný objekt sociologického zkoumání ještě na sklonku I. republiky [Ullrich a kol. 1938], přičemž dnes, v souvislosti s připojením dalších okrajových území, je tento problém opět do určité míry aktuální.

V sociálně ekologické struktuře města se stále důrazněji prosazoval rozdíl mezi dělnickými čtvrtěmi bezprostředně navazujícími na centra průmyslové výroby a částmi města s dominující obslužnou a obytnou funkcí (Vinohrady, Nové Město, Hradčany, Malá Strana, Bubeneč, Dejvice, částečně Žižkov).

S rozvojem průmyslu vzniká v Praze nová společenská třída — průmyslový proletariát. Dynamika jeho společenského postavení stále intenzivněji ovlivňovala i ekologickou profilaci pražského území a zatlačovala do pozadí ty faktory, které spoluutvářely ekologickou zónaci na přelomu 18. a 19. století. Majetkové, stavov-

ské, vzdělanostní, náboženské i národnostní a etnické rozdíly a rozpory vystupovaly stále více jako součást základního rozporu tehdejší společnosti — rozporu mezi třídním postavením a zájmy buržoazie a proletariátu.

Tento posun se projevil výrazně již při tzv. asanaci starého židovského ghetta (1893—1914). Na troskách této chudinské, přelidněné čtvrti vyrostl na tehdejší dobu kvalitní obytný soubor, osídlený společností sice národnostně i etnicky velmi pestrá, avšak víceméně jednotnou co do majetkového a třídního postavení.³ Chudší obyvatelé bývalého ghetta pak byli rozptýleni po celém území Prahy, zejména však v jeho historickém jádru.

Kolem velkých průmyslových závodů i v jejich blízkosti vznikaly rozsáhlé enklávy dělnického bydlení různé kvality i formy. Nově vznikající závody — situované vesměs na „zelené louce“ — byly v krátké době zcela obklopeny obytnou zástavbou a ztrácely tak možnosti pro svůj další prostorový rozvoj. Malá vzájemná distance výroby a bydlení vytvářela i v Praze zóny intenzivních hygienických závad, které v určité míře přetrvávají až do současnosti [Musil 1959], [Honeiser 1976]. Na zhoršení životního prostředí se přitom nepodílel jen velký průmysl, ale i drobná tovární a řemeslná výroba, jejíž objekty byly (a často ještě jsou) situovány přímo ve dvorech větších obytných bloků. Špatné životní podmínky vyplývající jak z bytové situace dělnické třídy, tak — a to zejména — z celého jejího způsobu života se projevily i ve zvýšené úmrtnosti a nemocnosti (zvláště na TBC a další „sociální“ choroby), dětské úmrtnosti, potratovosti apod. v dělnických částech města. [Musil 1959].

Dělnické čtvrti — zejména ty, které se vyznačovaly typickým městským prostředím a vysokopodlažní obytnou zástavbou — sehrály značnou roli v postupné emancipaci dělnické třídy od nánosů životního stylu původního venkovského prostředí a intenzivně se podílely i na krystalizaci své-

³ Na území Josefova žilo v roce 1920 přibližně 70 % obyvatel české a slovenské národnosti, 16,3 % Němců a zbývající obyvatelé byli převážně Židé [Statistická zpráva 1920]. Podíl židovského obyvatelstva byl ovšem daleko vyšší — k židovskému náboženství se hlásilo téměř 50 % všech obyvatel

(do roku 1930 jejich počet klesl na 39,2 %). Sociální složení obyvatelstva bylo naproti tomu velmi homogenní. V roce 1930 tvořili 52,1 % samotní a nájemci, 29,2 % úředníci a 6,8 % dělníci [Statistická zpráva 1930].

bytné „velkoměstské kultury“, jak o tom svědčí nejenom artefakty hmotné kultury, ale zejména svérázný slovesný folklór a změny v rodinných a sousedských vztazích [Skalníková, Fojtik 1971]. I když pro přeměnu dělnické třídy z „třídy o sobě“ v „třidu pro sebe“ bylo rozhodující prostředí velkých závodů a v nich probíhajících třídních bojů, nelze podcenit ani procesy, které v tomto smyslu probíhaly v oblasti bydlení a obytných komunit.

Docházelo zde jednak ke stmelování různých profesionálně, odvětvově i zaměstnanecky odlišných skupin dělnické třídy, jednak ke krystalizaci podstatných návyků v oblasti politického života, dělnické solidarity i celého životního způsobu.⁴ Dělnické čtvrti Prahy byly sociální základnou zprvu sociálně demokratického hnutí, později — v období mezi válkami — komunistické strany. Nelze opomenout ani jejich vliv na formování progresivních prvků v oblasti společenského vědomí.

Statistické rozbory z let 1920 a 1930 ukazují, že zejména dělnické čtvrti a k nim přilehlé okrajové části města, zejména na severovýchodním okraji Prahy (Střížkov, Kobylisy, Prosek, Troja, které tvořily základnu vysočanského a libeňského průmyslu, se vyznačovaly vysokým podílem osob bez vyznání. V roce 1920 se počet bezvěrců pohyboval v dělnických čtvrtích mezi 20 a 60 % (celopražský průměr byl 18,3 %), ve Vysočanech, Libni, Radlicích, Košířích a ve zmíněných okrajových čtvrtích Prahy mezi 40 a 60 %. Údaje z roku 1930 jsou sice již méně výrazné, základní tendence však zůstala zachována.

Vývoj mezi dvěma světovými válkami (*třetí etapa utváření sociálně ekologické zónace Prahy*) vnesl do utváření městského prostoru některé nové momenty.

Jednotlivé městské čtvrti se po dlouhou dobu vyznačovaly komplexní sociální strukturou, což vyplývalo často i z jejich právního postavení samostatných městských celků s rozsáhlou autonomií i vnějšími atributy této samostatnosti (radnice, „Dělnický dům“ apod.). Buržoazie „grün-

derského období“ bydlela v těsné blízkosti svých závodů, často i přímo v nich, jak o tom svědčí řada příkladů z Karlína, Vysočan i jiných průmyslových částí města, a rovněž početné skupiny drobné a střední buržoazie byly povahou svých živností vázány na bydliště svých zákazníků.

Základní linie sociálně třídní diferenciace a stratifikace se manifestovaly spíše na úrovni jednotlivých domů a bytů, zatímco prostorová separace v širším urbanistickém kontextu města a čtvrti byla spíše jen naznačena.

Ve třicátých letech, v souvislosti s postupnou výstavbou zahradních měst, vilových čtvrtí i vysokopodlažních obytných souborů vyšší kvality (Dejvice, Spořilov, Hanspaulka, Ořechovka, Barrandov apod.), dochází k výraznému posunu. Praha byla sice i nadále obklopena prstencem ryze dělnických čtvrtí uchovávajících si podstatné rysy tradičního vesnického zastavení a postupně přeměňovaných v městskou periférii, střed města se však postupně pauperizoval a proletarizoval. Majetnější obyvatelstvo se přesouvalo do nových obytných souborů s vyšší bytovou kulturou, popřípadě volilo — alespoň v letním období — ubytování mimo intravilán města v příměstských obcích (Klánovice, Černošice) s dobrým životním prostředím a mimo kontakt s napjatou politickou atmosférou charakterizující centrální části města zhruba od 20. let.

Poměrně krátké období mezi dvěma válkami mohlo tento pozvolný přesun je naznačit. Jiří Musil oprávněně konstatuje, že „Praha v letech před druhou světovou válkou byla v situaci, která je typická pro neukončenou fázi proletarizace středu města. Počet dělníků a zřizenců byl již v třicátých letech ve středu města, zejména v jeho historických částech, větší než ve středním obytném pásmu, avšak ještě o něco nižší než na okrajích, které byly tradičně dělnické“ [Musil 1967: 168].

Tlak bytové nouze ve dvacátých i třicátých letech, vzrůst nájemného i důsledky krize třicátých let v oblasti životní úrovně

⁴ Například obyvatelé Žižkova v letech před II. světovou válkou několikrát projevili solidaritu s obyvateli nouzových obydlí na okraji Žižkova, kteří byli vystěhováni v souvislosti s výstavbou nových obytných bloků na Ohradě apod. Ačkoliv Žižkov sám byl sociálně velmi smíšenou čtvrtí se

sociální strukturou obyvatel blízkou průměru Prahy, vliv dělnické třídy z velkých karlínských event. vysočanských a libeňských závodů byl natolik silný, že čtvrt vstoupila do povědomí Pražanů jako „rudý“ Žižkov.

obyvatel Prahy značně přispěly k tomu, že jednotlivé části města získaly vyhraněnější sociální charakter, vykryštalizovaly v nich specifické formy bydlení typické pro určité třídy a majetkové skupiny, a prostorová separace tříd a vrstev se v organizmu města výrazně zvětšila. Prostorová separace však nebyla jen výsledkem anonymních a živelně působících ekonomických a sociálních sil, ale i sociální normou, stále více akceptovanou rozhodujícími vrstvami pražské buržoazie.

Ve většině projektů sociální výstavby, ať již realizovaných (jako například výstavba pavlačových domů ve Vysočanech) či nikoliv, se počítalo s vysokou koncentrací dělnického obyvatelstva do prostorově stísněných bytů s nižším standardem vybavení, zatímco i pro nepříliš dobře situované úřednické vrstvy bylo proponováno bydlení sice často ve skrovných, leč ve výhodných polohách situovaných rodinných domcích (Janáček 1968). Souběžně s výstavbou vysočanských pavlačových domů například subvencoval stát výstavbu rodinných domků na Spořilově a Babě, určených převážně pro úřednictvo a inteligenci.

Praha třicátých let byla na nejlepší cestě stát se metropolí západního typu, vyznačující se složitou sociální geografii i výraznými rozdíly v úrovni, kvalitě i formách bydlení různých tříd a sociálních skupin. V období po druhé světové válce dochází v souvislosti s rozvojem socialismu v naší společnosti (*čtvrtá etapa vývoje města*), k zásadnímu obratu a profilujícími sociálními procesy formujícími sociální aspekty ekologické zónace Prahy se stává na jedné straně komplexní rozvoj dělnické třídy, na druhé straně pak proces sblížování životních podmínek obyvatel s různou třídní a společenskou pozicí i obyvatel z různých částí města.

Rigidita sociálních rozdílů manifestujících se na úrovni jednotlivých čtvrtí a částí města postupně mizí, jednotlivé části města ztrácejí svůj vyhraněný sociální profil a do popředí vystupují některé dříve zanedbatelné a sekundární rozdíly mezi jednotlivými lokalitami a skupinami obyvatelstva, například odlišnosti mezi mladším a starším obyvatelstvem Prahy, rozdíly mezi osobním, družstevním a státním vlast-

nictvím bytů, rozdily spjaté s polohou lokality vůči centru i rozhodujícím dopravním tepnám, odlišnosti dané specifickými formami návaznosti generací na byt a lokalitu u jednotlivých tříd či profesionálních skupin apod.

2. Nové aspekty ekologické zónace Prahy

Vítězství socialistické revoluce znamenalo počátek nového přístupu k formování ekologické zónace Prahy. Do popředí se dostávají problémy optimalizace ekonomických, politických i sociálních procesů probíhajících v rámci města, odstranění výrazných a neopodstatněných rozdílů v životních podmínkách tříd a vrstev pražského obyvatelstva i problematika komplexního, plánovitého přístupu k městu. Mění se ekonomické, vlastnické i politické základy, na nichž vyrůstala stará ekologická zónace Praha. Podstatně je omezeno působení zákona hodnoty jak v tvorbě cen nemovitostí, tak v určování výše nájemného, je odstraněno soukromé vlastnictví velkých činžovních domů, a u převážné části bytového fondu — právě tak jako u všech výrobních prostředků — se v rozhodující míře jedná o státní a družstevní vlastnictví.

Zejména rozdíly mezi bytovým fondem ve státním, družstevním a osobním vlastnictvím se stávají jednou z nových os, o něž se opírá reálná diferenciací bydlení obyvatelstva, spojená mimo jiné i s charakteristickou ekologickou zónací. Vnitřní části města jsou až na málo významné výjimky převážně spjaté s celospolečenským vlastnictvím, zatímco v nové výstavbě — zejména sídlištní — se intenzívně prosazuje koexistence státního a družstevního vlastnictví. V nové výstavbě po roce 1945 tvoří družstevní výstavba 50 % bytového fondu, přičemž mezi jednotlivými sídlišti existují určité rozdíly.

Okrajové části města jsou typické zejména značným podílem rodinných domků, vilové čtvrti pak výrazným zastoupením bytů jak ve státním vlastnictví (na Ořechovce například tvoří tyto byty téměř 60 % bytového fondu), tak v osobním i soukromém vlastnictví. Podíl rodinných domků se v příměstské zóně pohybuje kolem 70—80 %, místy však přesahuje i 90 %,

Tabulka 2: Přehled nejdůležitějších sídlišť postavených po roce 1945

Název sídliště a doba výstavby	Katastrální území	Správní obvod	Počet bytů (v tisících)	Počet obyvatel (v tisících)
a) Postavená do roku 1960				
Antala Staška	Krč	4	1,2	3,7
Hornátecká	Kobylisy	8	0,3	0,8
Solidarita	Strašnice	10	1,8	5,1
Zelená liška	Krč	4	0,4	1,1
b) Postavená v letech 1960—1970				
Hloubětín	Hloubětín	9	1,7	9,8
Chmelnice	Žižkov	3	1,0	3,1
Invalidovna	Karlín	8	1,3	4,3
Jarov	Žižkov	3	0,9	3,0
Malešice	Malešice	10	4,6	15,0
Michelská	Michle	4	1,7	5,3
Novodvorská	Lhotka, Braník	4	3,7	12,0
Pankrác	Krč, Nusle	4	3,7	12,3
Petřiny	Veselavín	6	4,3	13,2
Rybničky	Strašnice	10	1,7	4,8
Spořilov	Michle, Záběhlice	4	4,3	15,5
Zahradní Město	Záběhlice	10	4,9	17,2
c) Dokončená po roce 1970 a ve výstavbě*				
Bohnice	Bohnice	8	9,1	33,0
Červený Vrch	Vokovice	6	2,7	9,8
Ďáblice	Ďáblice	8	8,2	26,0
Hornoměřcholupská	Horní Měcholupy	10	2,1	6,2
Kobylisy	Kobylisy	8	2,2	6,4
Krč	Krč	4	3,8	12,0
Kyje — Lehovec	Kyje, Hloubětín	9	1,0	2,8
Prosek	Prosek, Střížkov	9	9,4	29,6
Skalka	Strašnice	10	1,8	5,5
Celkem			77,8	257,5

* U rozestavených sídlišť je uveden předpokládaný konečný stav.

Pramen: Materiály VHMP — *Výstavba sídlišť*.

v předměstských vilových čtvrtích a zahradních městech kolem 50 % a ve vysoce kvalitních vilových souborech také většinou přesahuje 50 %. Stále výraznější roli hraje podniková stabilizační výstavba, která bezprostředně posiluje vliv velkých závodů na utváření sociálních charakteristik jednotlivých území a modifikuje řadu vazeb a spojení mezi prací a bydlením značné části obyvatelstva (zejména imigrantů).

Rozdíly mezi jednotlivými formami vlastnictví přitom nejsou dány jen odlišnými náklady na pořízení a provoz bytu nebo pouhým právním poměrem. Promítají se do řady relevantních vztahů obyvatel k bytovému fondu i k lokalitě, ovliv-

ňují formy účasti bydlicích na správě bytového fondu, modifikují vzory sousedských vztahů v lokalitě a vytváří často i odlišné organizační platformy pro účast na řízení města.

Formy vlastnictví ovlivňují i pravidelnost předávání bytů z generace na generaci a tím ovlivňují migraci obyvatelstva na teritorium města. Sociální zázemí určitých forem nové bytové výstavby (spjatých například s družstevním vlastnictvím) je sociálně selektivní. V prvních fázích byly s družstevní výstavbou spojeny zejména určité vrstvy nemanuálních profesionálních skupin, domácnosti s vyššími příjmy i vzdělanostní a kulturní úrovní, což dodnes modifikuje sociální složení

některých sídlišť z první poloviny 60. let, například Petřín a Červeného vrchu.

Ekologickou strukturu města stále více ovlivňuje nová výstavba — zejména sídlištní. Jak ukazuje tabulka 2, do roku 1960 byla v Praze postavena jen čtyři sídliště s 3,7 tisíci bytů, v nichž žilo pouze 10 700 obyvatel. V letech 1960—1970 bylo dokončeno dvanáct velkých sídlišť pro 116 tisíc obyvatel (33 800 bytových jednotek) a v současnosti je rozestavěno nebo již dokončeno dalších devět sídlišť pro 130 000 obyvatel (40 000 bytů). V roce 1970 žilo na sídlištních zhruba 20 % všech obyvatel Prahy (bez zřetele k obyvatelstvu připojených obcí). Po dokončení plánovaných čtyřia-dvaceti sídlišť bude žít téměř polovina současného počtu obyvatel Prahy v nových lokalitách vyzr. čujících se nejen svébytným životním prostředím, novou architekturou, kvalitním bytovým fondem a netradičně organizovanou sítí obchodů a služeb, ale i odlišnou demografickou a částečně i sociální strukturou.

Sídlištní architektura a styl života na sídlištních dnes postatně určuje ráz celých městských obvodů. Zejména Praha 8, 9 a 10 (částečně i Praha 4, vyznačující se však značnou rozlohou a heterogenitou bytového fondu) jsou ve svém dalším rozvoji značně ovlivněny zde umístěnými sídlišti. Sídliště již nepředstavují ojedinělé lokality vklíněné do tradiční zástavby, ale vytvářejí pásma souvislého osídlení, v nichž počet obyvatel přesahuje úroveň řady velkých krajských měst (Severní město bude mít po dokončení 160 000 obyvatel). V okrajových katastrech (např. Vokovic, Strážkova, Kobylis, Bohnic, Veleslavína) nová sídlištní zástavba zcela zatlačila do pozadí dochované části starší polovesnické zástavby, odlišné od sídliště sociálním složením svých obyvatel, demografickou strukturou, způsobem života i stylem bydlení.

Výstavba sídlišť podstatně posunula hranice urbanizovaného prostoru do větší vzdálenosti od centra a stimulovala rozvoj spojení okrajových částí Prahy s centrem i průmyslovými koncentracemi, rozvoj kulturních zařízení, obchodních center a služeb. Přiblížila život obyvatel okrajových částí městským standardům se

všemi jejich pozitivními a negativními projevy a důsledky.

Nová sídliště vznikala prakticky výhradně v málo urbanizovaných oblastech, podíl nové výstavby ve starší městské zástavbě ve čtvrtích blízko centra je dosud téměř zanedbatelný a většina starších čtvrtí města si uchovala plnou kontinuitu stavebního i urbanistického vývoje až do současnosti. Podíl nové výstavby v historickém jádru města nepřesahuje v jednotlivých jeho částech 5 %, v historických příměstích a v předměstských starších vilových a zahradních čtvrtích 10 %. Větší podíly nové výstavby jsou kromě sídlišť jen v okrajových obcích a v některých vilových čtvrtích. Na okraji města se podíl nové zástavby pohybuje v průměru mezi 25—36 %, v obcích připojených k Praze v roce 1974 kolem 40 %.

Teprve v 70. letech dochází k oživení výstavby jak v centru města, tak v jeho okrajových historických, do značné míry již urbanizovaných částech. I v tomto případě neznamená nová výstavba jen zkvalitnění bytového fondu, ale nese s sebou i změny ve vlastnických vztazích (roste například podíl státního a družstevního bydlení ve starší zástavbě) a příliv nového, vesměs mladšího, často vzdělanějšího a většinou i lépe materiálně situovaného obyvatelstva s jinou strukturou potřeb a aspirací.

V centru města i na předměstích se vesměs uchoval starší bytový fond nesoucí výrazné stopy sociální diferenciace i standardů ovládajících bytovou kulturu doby svého vzniku. Bytový fond se ve většině starších částí zkvalitňoval jen modernizací a vyjmutím nevyhovujících bytů z bytového fondu. V centru města i na historických předměstích se snižoval počet bytů nejen mezi léty 1930 a 1970, ale i mezi léty 1961 a 1970.

Efekt těchto opatření byl značně proměnlivý. V některých částech Prahy, například v asanační oblasti Žižkova a Libně, nejsou tato opatření schopna dostatečně přizpůsobit bytový fond dnešním požadavkům na kvalitu bydlení (proto také zde předpokládá Generální plán rozvoje hl. města Prahy široce koncipované asanace), v jiných částech Prahy — například na Starém Městě — byly tyto zásahy re-

lativně značně úspěšné. Mezi léty 1930 a 1970 se v historickém jádru Prahy zlepšilo například vybavení koupelnami o 30 až 40 %, přičemž podíl nové výstavby je zde prakticky nulový.

Kontakt s bytovými standardy minulosti a v nich tříděně zakotvenými rozdíly je stálou součástí bydlení ve starších částech města a ovlivňuje značně životní způsob obyvatel, způsobu uspokojování jejich potřeb i aspirace. Tomu napomáhá i návaznost obslužné sítě na tradice prodeje v malých jednotkách, struktura komunikací i služeb.

Na sklonku šedesátých let a na počátku let sedmdesátých se značně rozšířily administrativní hranice Prahy. Nové území hlavního města je o 73 % větší než jeho rozloha v roce 1922, přičemž bylo připojeno území, které je sice s Prahou spojeno ekonomicky i způsobem života svých obyvatel, avšak je jen velmi málo urbanizované. Nově připojené obce i některé starší okrajové části Prahy jsou dosud jen dílčím způsobem napojeny na město jak dopravně, tak i z hlediska základní městské vybavenosti. Zatímco v centrálních částech Prahy a v sídlišťích je napojení na základní infrastrukturu města (vodovod, kanalizace apod.) pravidlem, v okrajových částech je situace dosud značně nerovnoměrná a vybavenost bytů a domů vodovodem, právě tak jako napojení na kanalizační síť, je jen málokdy úplné.

Bytový fond okrajových částí Prahy (v hranicích z roku 1970) byl jen z 60 až 70 % napojen na vodovod a pouze ze 7 až 23 % na kanalizační síť. Ve starších periferních oblastech byla situace poněkud příznivější. Na vodovod bylo napojeno 68 až 80 % bytů, na kanalizační síť 25—45 %. V nově připojených obcích je situace daleko nepříznivější.

Značné rozdíly mezi nově připojenými obcemi a jádrem pražského území jsou v kvalitě a struktuře sítě obchodů a služeb i v možnostech kulturního života, a pochopitelně i ve struktuře pracovních příležitostí. Část obyvatel nově připojených obcí byla dosud vázána na mimo-pražské výrobní závody (Říčany, Kolín apod.) nebo na domácí zemědělskou výro-

bu. Připojením obcí k Praze byla její ekonomika obohacena mimo jiné o pět vysoce specializovaných zemědělských závodů a sedm JZD, v řadě obcí dominuje zemědělská produkce jako základní druh výroby i organizace pracovní síly. Státní statek Praha s 2886 zaměstnanci je jedním z největších státních statků v Čechách a vyznačuje se vysokou produktivitou práce.

Hranice mezi městem a venkovem neprobíhá z hlediska základních procesů utváření životního způsobu na rozmezí administrativních hranic města, ale naopak vstupuje bezprostředně do ekologické diferenciace vlastního městského prostoru.

3. Typologie urbanistických obvodů Prahy a základní charakteristiky pražských lokalit

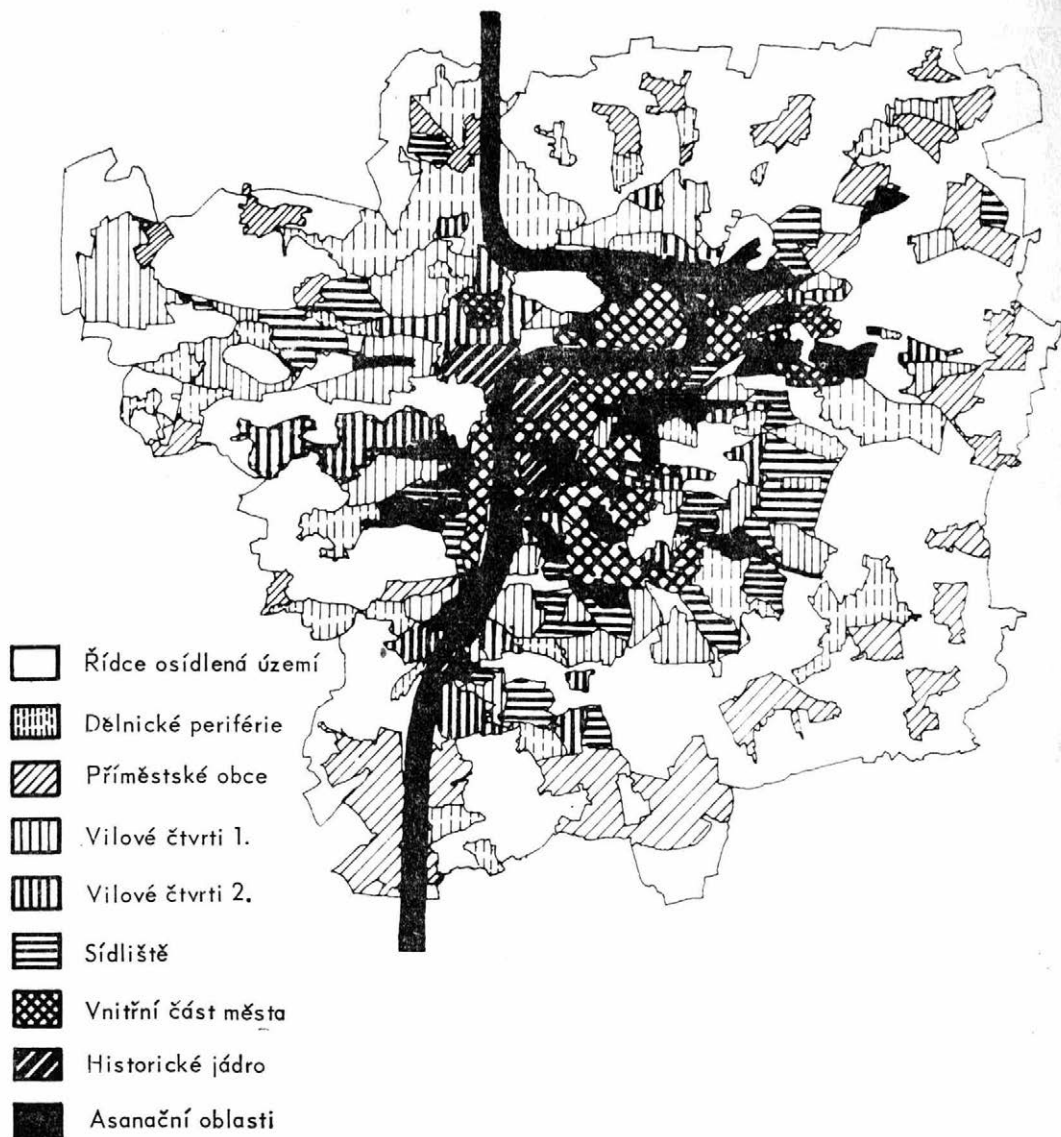
Podívejme se nyní, jak se promítly nové determinanty ekologické zónace do životních podmínek Pražanů a jejich demografických a sociálních charakteristik. Východiskem analýzy jsou údaje za tzv. urbanistické obvody⁵ ze *Sčítání lidu, domů a bytů* z roku 1970. Analyzovány byly jen urbanistické obvody s více než 100 obyvateli.

Nejprve byl vybrán pouze omezený okruh jednoznačně typologicky interpretovatelných urbanistických obvodů, sloužících jako tzv. „učební podmnožina“ pro klasifikaci zbývajících urbanů pomocí diskriminační analýzy [Tatsuoka 1971]. Urbanistické obvody vybrané do „učební podmnožiny“ jednoznačně korespondovaly s určitými historicky doloženými typy lokalit z let před druhou světovou válkou. V centrálních částech Prahy například reprezentovaly tzv. „sociálně slabé“ a „sociálně silné“ čtvrti města (viz [Moschelesová 1937]), dále vlastní historické jádro města (v podstatě zahrnující katastrální území Malé Strany, Hradčan a některé části Starého a Nového Města) a tzv. asanační oblasti, vymezené na základě *Generálního plánu rozvoje hlavního města Prahy*. Kromě toho byly vybrány urbanistické obvody reprezentující elitní vilové čtvrti předmnichovské republiky (Ořechovka, Hanspaulka, Baba, Barrandov apod.), typické

⁵ Urbanistické obvody jsou vymezeny z hlediska potřeb územního plánování a statistického zjišťo-

vání s maximálním zřetelem k typu zástavby a tradicím jednotlivých částí města.

Mapa 1. Rozložení typů urbanistických obvodů v Praze (1970)

dělnické periferie, obce uchováající si kontinuitu s dřívějším venkovským osídlením (Nebošice, Lahovičky apod.) i některé další typy lokalit — mimo jiné i sídlišť.

Výsledky diskriminačních analýz však ukázaly, že výchozí představy o zónaci Prahy nelze převzít bez korekcí. Například rozdíly mezi tzv. sociálně slabými a sociálně silnými částmi vnitřního města jsou dnes již natolik nezřetelné (což je mimo jiné přesvědčivý doklad pokračující so-

ciální homogenizace městského území), že bylo třeba je sloučit v jeden typ. Bývalé sociálně slabší čtvrti se ostatně nekryjí ani s územími zařazenými do tzv. asanačních oblastí, které zahrnují kromě tradičních dělnických čtvrtí v blízkosti centra i části dřívějších maloburžoazních či smíšených čtvrtí (Vinohrady, Smíchov, Nové Město), respektive některé části těchto čtvrtí se charakterem bydlení i složením obyvatel příliš neliší od starého Žižkova či Libně. Naproti tomu sociálně slabé čtvrti (Vyše-

hrad, Vysočany apod.) se v tomto směru přibližují bývalým čtvrtím majetných vrstev, situovaným do centra města (Josefov, Staré a Nové Město, tzv. Nový Karlín apod.).

Obdobně nejstarší generace sídliště je dnes jak co do kvality bydlení, tak co do demografického a sociálního složení obyvatel bližší spíše starší zástavbě než sídlištěm z konce šedesátých let. Jako velmi obtížná se projevila i typologie okrajových částí města, vyznačujících se značnou variabilitou životních podmínek i charakteristik obyvatelstva.

Proto byla typologie urbanistických obvodů iterativně zpřesňována; v druhém iteračním kroku tvořil počet správných klasifikací⁶ již 96,6 %, což umožňuje tvrdit, že výsledné typy jsou z hlediska použitých indikátorů poměrně velmi dobře rozlišitelné. Na základě diskriminační analýzy byly urbanistické obvody rozděleny do osmi charakteristických typů:

1. *historické jádro města*, pokrývající nejdůležitější části městské památkové rezervace a charakteristické vysokým podílem cenného domovního fondu;

2. *vnitřní část města*, zahrnující zbyvající části původní rozlohy Prahy a tzv. historická předměstí, s výjimkou asanačních území a jádra městské památkové rezervace;

3. *asanační oblasti* a území s bytovým fondem horší kvality, lokalizované zejména v horní Libni, na Žižkově, v okolí Londýnské ulice na Vinohradech, v Nuslích, na Smíchově a v Radlicích;

4. *převážně předměstské lokality s vysokým podílem rodinných domků a vilek*, situované zejména v Praze 4, 6 a 10;

5. *starší, vysoce kvalitní vilové soubory* (Hřebenka, Baba, Barrandov, Rokoska apod.);

6. *sídliště*, dokončená až na výjimky po roce 1960;

7. *bývalé dělnické periferie*, dosud nepohlčené novou výstavbou (Vackov, Jino-nice, starý Veveslavín apod.);

⁶ Diskriminační analýza umožňuje provést na základě daného souboru proměnných odhad zařazení statistických jednotek do jednotlivých původně navržených typů. Souhlas mezi apriorní klasifikací a odhadem označujeme tradičně jako „počet správných klasifikací“, i když význam je v tomto případě poněkud posunut.

8. *příměstské obce a území*, navazující bezprostředně na okolní venkovské osídlení.

Rozložení těchto typů v Praze v hranicích z roku 1970 je patrné z mapy 1.

Značná část obyvatel dosud žije v centru města a na tzv. historických předměstích s převahou vysokopodlažní zástavby (50,1 %); ve vilových čtvrtích a lokalitách s převahou rodinných domků městského typu žije 21,7 % a na sídlištích necelestých 20 % Pražanů. V dotyku s venkovským prostředím žije přibližně 11 % obyvatel, připojením třiceti obcí v roce 1974 však jejich počet vzrostl zhruba o 61 tisíc, tj. téměř o polovinu.

Faktorová i diskriminační analýza údajů za urbanistické obvody ukázala, že převážnou část rozdílů mezi výše popsanými typy urbanistických obvodů lze převést do dvou základních dimenzí (viz graf 2). První z nich, vyčerpávající 50,9 % rozdílů mezi skupinami, rozděluje lokality na novou a starou zástavbu a současně na území osídlená mladším a starším obyvatelstvem. Druhá (vysvětlující 23,3 % mezi-skupinového rozptylu) řadí lokality podle dosaženého stupně urbanizace území.

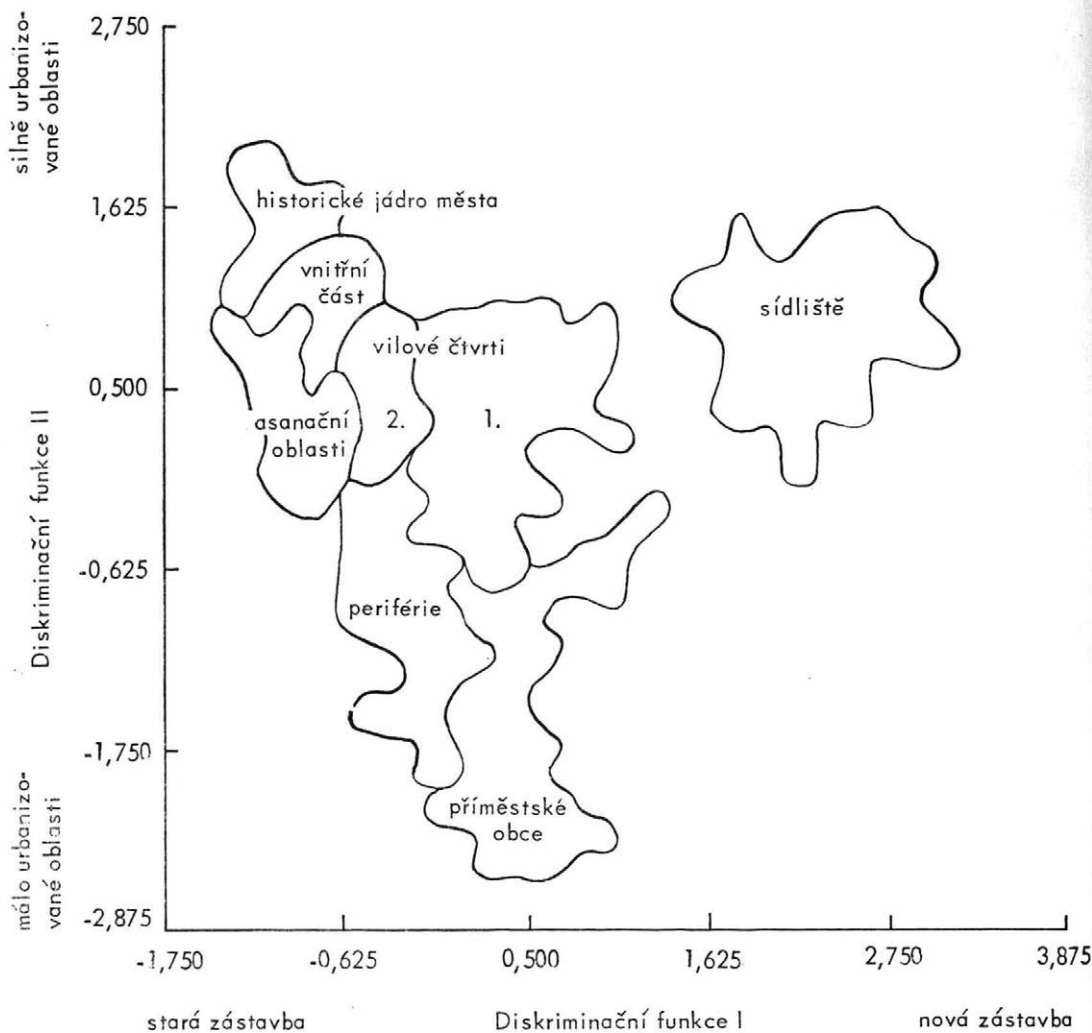
Lokalizace typů urbanistických obvodů na diskriminačních funkcích⁷ I a II

Rozdělení lokalit na území podle těchto hledisek jen zdánlivě odkazuje na ryze urbanistické a demografické aspekty problému. Obsah obou dimenzí je nepochybně daleko bohatší.

Stáří bytového fondu je korelováno s podstatnými charakteristikami bydlení, počínaje strukturou bytového fondu podle velikosti i počtu místností v bytě a konče vybavením bytů ústředním topením, koupelnami, teplou vodou či kuchyňskou linkou. Věková struktura obyvatel pak implikuje celou řadu dalších podstatných rozdílů z hlediska ekonomické aktivity obyvatelstva, velikosti domácnosti i stupně jejího vybavení předměty dlouhodobé spotřeby (například vysavačem, autem).

⁷ Diskriminační funkce můžeme charakterizovat jako umělé znaky, které transformují původní variety znaků tak, aby jednotlivé výchozí skupiny byly maximálně separovány a rozdíl mezi skupinami byl maximální. Obrýsová křivka vymezuje prostor, v němž jsou umístěny všechny statistické jednotky daného typu.

Graf 2 : Lokalizace typů urbanistických obvodů na diskriminačních funkcích I a II

1. předměstské čtvrti s vysokým podílem vilek a rodinných domků
2. tradičně vysoce kvalitní vilové soubory

Mladší věkové skupiny jsou vzdělanější a také častěji vykonávají nemanuální (zaměstnanecké) typy práce, jejich životní úroveň podléhá specifickému vývoji a i heterogenita mladších rodin z hlediska vzdělání a typu profese obou partnerů je obvykle vyšší než u starších věkových kategorií. Dimenzi „stáří bytového fondu“ ostatně nemůžeme interpretovat jen jako

fyzické stáří, jde spíše o stupeň přizpůsobení bytového fondu současným standardům bydlení.

Rovněž druhá dimenze — stupeň urbanizace území — se neredukuje jen na zmíněné rozdíly ve stupni napojení bytového fondu lokality na technickou infrastrukturu města, popřípadě na problém vzdálenosti od centra a specifické problémy do-

Tabulka 3: Typy urbanistických obvodů podle vybavenosti bytových domácností (v %)

Typy urbanistických obvodů	Pračka	Chladnička	Kuchyňská linka	Vysavač	Televizor	Chata	Auto
Historické jádro	50,6	56,0	7,2	62,1	61,5	18,0	17,1
Vnitřní část města	58,9	62,1	10,3	69,8	69,8	20,0	18,7
Asanační oblasti	54,3	52,0	8,1	59,0	64,8	16,6	15,1
Vilové čtvrti 1.*	61,1	68,2	28,6	72,9	75,2	15,8	25,6
Vilové čtvrti 2.**	60,3	62,8	13,4	71,9	70,4	15,6	22,8
Sídlišť	65,1	83,5	82,1	82,2	83,2	17,7	32,2
Dělnické periferie	60,5	54,4	10,4	53,7	68,8	6,7	19,8
Příměstské obce	62,1	64,8	20,8	60,4	77,2	5,7	23,1
Celkem	59,4	64,1	24,9	69,0	71,9	16,8	21,7

* Převážně předměstské lokality s vysokým podílem rodinných domků a vilek.

** Starší vysoce kvalitní vilové soubory.

jíždění za prací. Implikuje mimo jiné menší naléhavost potřeby rekreace v přírodním prostředí, jiné formy vlastnictví bytu či domu i odlišnou míru závislosti na obchodní síti v místě bydliště (v okrajových oblastech Prahy je například běžný chov drobného užitkového zvířectva i pěstování zeleniny a ovoce).

Vlastnictví rekreačních chat či domků se v těchto částech města a podobně i na bývalé pražské periférii pohybuje kolem 5 %, zatímco v centrálních částech města — vilové čtvrti nevyjímaje — podíl domácností vybavených rekreační chatou nebo domkem neklesá zpravidla pod 10 % a naopak často přesahuje i hranici 30 % (viz tabulku 3). Některé výzkumy (viz například *Pražané o bydlení a výstavbě*, 1972) naznačují, že v málo urbanizovaných oblastech Prahy klesají i aspirace na získání rekreačního obydlí. Na okraji Prahy ostatně není sociokulturní kontrast mezi místem bydliště a prostředím chatových kolonií příliš výrazný. Zóna rekreace a oblast bydlení se zde bezprostředně prolínají (například v Čimicích, Modřanech, Motole, Jinonicích apod.) a většinu typických činností realizovaných v prostředí chaty lze realizovat i v příměstském rodinném domku.

Podívejme se nyní, jak se tyto základní kontury ekologické zónace Prahy promítají do struktury bytového fondu, vybavení domácností a stupně zalidnění bytů (viz tabulka 4).

Bytový fond nejvýstižněji vyjadřující

soudobé sociální standardy bydlení je přirozeně situován ponejvíce na sídlisťích, která dnes vytvářejí obecně sdílená měřítko pro posuzování kvality bydlení i životního prostředí v ostatních pražských lokalitách. S výjimkou starší zástavby, vklíněné do prostorů sídlisť, lze zde hovořit o prakticky stoprocentní vybavenosti bytů koupelnami či sprchovými kouty, ústředním topením i teplou vodou z mimobytového zdroje. Rovněž počet třípokojových i větších bytů je zde vyšší než ve všech ostatních sledovaných typech zástavby. Situace pokud jde o velikost bytů i jednotlivých místností je složitější a spolu s některými kvalitami životního prostředí sídlisť (nižší vybavenost obchodních sítí, vzdálenost od centra i některé nedostatky v technickém provedení staveb či dokončovacích prací) vytváří u některých skupin obyvatel objektivní prostor pro subjektivní preferenci jiných částí města.

Velmi kvalitní bytový fond nalézáme i ve starších vilových čtvrtích a zahradních městech, zejména v těch, které byly v době svého vzniku ovlivněny standardy bydlení středních a majetkově nejlépe situovaných tříd a vrstev kapitalistické společnosti a v nichž nová výstavba pokračovala do určité míry i po roce 1945. I když množstvím bytů s koupelnou, ústředním topením i teplou vodou (a překvapivě ani počtem třípokojových i větších bytů) tyto čtvrti nedosahují průměrného vybavení sídlisť, byty jsou obvykle prostornější a začlenění do přírodního rámce lokalit vy-

Tabulka 4: Typy urbanistických obvodů podle charakteristik bytového fondu a podle ukazatelů zalidnění bytů

Typ urbanistických obvodů	Procento bytů vybavených			Procento třípokojových a větších bytů	Průměrný počet osob na byt	Průměrný počet osob na místnost nad 8 m ²	Průměrný počet m ² obytné plochy na osobu
	koupelnou nebo sprechovým koutem	ústředním nebo etážovým topením	teplou vodou z mimobytového zdroje				
Historické jádro	49,8	22,5	13,1	17,3	2,6	1,6	14,4
Vnitřní část města	74,2	20,3	15,7	16,1	2,8	1,7	12,7
Asanační oblasti	53,7	13,8	11,0	8,0	2,5	1,8	11,3
Vilové čtvrti 1.	83,2	42,3	25,4	22,4	2,9	1,6	11,7
Vilové čtvrti 2,	79,0	30,5	14,2	18,4	2,8	1,5	12,6
Sídlště	97,1	96,4	84,2	35,8	3,0	1,4	11,4
Dělnické periferie	43,5	18,2	2,1	17,0	2,7	1,6	11,8
Příměstské obce	57,3	32,0	19,5	26,6	3,0	1,5	12,1
Celkem	72,8	34,3	26,5	19,4	2,8	1,6	12,0

tváří poněkud intimnější a kultivovanější životní prostředí. V těchto částech města však nalezneme i značně nekvalitní bytový fond, spjatý na jedné straně s rezidui staré dělnické periferní zástavby v lokalitě, na druhé straně pak s byty původně určenými služebnému personálu.

Vzhledem k rychlé dynamice bytové kultury v poválečném období nepřekvapuje, že v řadě lokalit s původně horším bytovým fondem, ale po roce 1945 dále stavebně rozvíjených a osídlených v průměru mladším obyvatelstvem je dnes kvalita bytového fondu vyšší než v některých vilových čtvrtích z první republiky, jež ustrnuly ve svém vývoji.

Bytový fond v historickém jádru, v asanačních oblastech i v některých příměstských obcích je dosud jen velmi málo přízpůsoben soudobým nárokům na bydlení, přestože zejména v okrajových částech města s nižší zástavbou a v kontaktu s venkovským osídlením jsou tendence k dosažení nejvyššího hmotného standardu bydlení velmi výrazné. Svědčí o tom mimo jiné i vysoký podíl třípokojevých i vícepokojevých bytů, dosahující hodnot blízkých sídlištní i vilové zástavbě. Komplexnost vybavení bytů koupelnami, teplotou vodou i ústředním topením však naráží na řadu obtíží spojených právě s nedostačnou technickou infrastrukturou území, zejména pokud jde o kanalizaci a vodovod. V řadě obcí však jsou již dnes tyto podstatné složky vybavení bytů budovány s předstihem a počet bytů vybavených koupelnami několikanásobně předstihuje počet bytů napojených na kanalizační síť a vodovod.

Tam, kde stupeň urbanizace nemá vliv na kvalitu vybavení bytů, je tempo zavádění inovací značně vysoké. Vybavenost garáží je v okrajových, polovesnických lokalitách nejvyšší, a i vybavenost automobilem je zde velmi vysoká (viz tabulku 3). Symbióza bydlení a automobilismu je nejuzší právě v okrajových částech města, na sídlištních a ve vilové zástavbě, zatímco centrální části města se v tomto směru pohybují často pod celopražským průměrem — a to i v těch částech města, které mají dlouhodobou tradici automobilismu. Například všechny urbanistické obvody Prahy 1 (s výjimkou území Pražského Hradu, kte-

ré je značně specifické) se podílem automobilů pohybuje pod celopražským průměrem.

Tendence ke vzrůstání vybavenosti domácností předměty dlouhodobé spotřeby na okraji města je ostatně prokazatelná i u vybavení ostatními předměty, například pračkou, chladničkou, televizorem a kuchyňskou linkou. Zcela odlišnou tendenci má — jak jsme se již zmínili — vybavení domácností vysavačem, který patří k předmětům nejvíce spjatým se vzdělanostní úrovní rodiny. Vyšší vybavenost domácností na okraji města a ve vilových souborech zřejmě souvisí s klasickým rozložením distribuční sítě i služeb v Praze, koncentrovaných do vnitřního města, což vyvolává nutnost posilování jisté autonomie a autarkie domácností v okrajových částech města. Naproti tomu závislost na vzdělanostním profilu populace, nikoliv však na „mládí populace“, je setřena a ustupuje do pozadí; je do značné míry přehlušena faktorem vzdálenosti od centra.

Zatímco struktura bytového fondu a vybavenost domácnosti je v jednotlivých typech urbanistických obvodů značně rozdílná, odlišnosti v zalidnění bytů jsou vesměs malé. 50% interval spolehlivosti pro index průměrného počtu osob na místnost se například v celopražském měřítku pohybuje v rozmezí jedné desetiny, a ani ostatní ukazatele (podíl bytů s více než jedním obyvatelem na místnost, průměrný počet čtverečních metrů na osobu apod.) nejsou příliš diferencovány. Bytového fondu je v podstatě rovnoměrně využito, a to bez ohledu na charakter území, průměrnou kvalitu bytového fondu v lokalitě a sociální charakteristiky zde bydlícího obyvatelstva.

Tato skutečnost však neznamená úplnou nezávislost využívání území města a specifického charakteru jednotlivých lokalit na sociální a demografické struktuře obyvatelstva. Zejména korelace s věkovou strukturou obyvatelstva jsou výrazné, neboť s největším podílem mladšího obyvatelstva se setkáváme v kvalitnějších lokalitách s příznivějším bytovým fondem (viz tabulka 5). Demograficky nejmladší jsou přirozeně sídlištní lokality. Osoby starší šedesáti let zde tvoří jen 9% oby-

Tabulka 5: Typy urbanistických obvodů podle věkové struktury trvale bydlících obyvatel (v %)

Typ urbanistických obvodů	Podíl na celku obyvatel Prahy	Osoby do 15 let	Osoby do 5 let z celku osob do 15 let	Osoby starší 60 let	Důchodci
Historické jádro	2,7	13,0	42,9	25,9	22,9
Vnitřní část města	30,1	13,6	40,7	24,9	22,5
Asanační oblasti	17,4	13,1	41,3	27,3	25,1
Vilové čtvrti 1.	13,8	16,6	37,8	20,4	18,4
Vilové čtvrti 2.	8,0	14,5	39,2	26,1	23,1
Sídlišťe	17,8	24,7	35,4	9,3	9,0
Dělnické periferie	4,0	15,5	41,1	27,2	24,6
Příměstské obce	4,8	18,3	39,5	20,7	18,8
Celkem	98,6	16,3	38,8	21,9	19,9

vatelstva, zatímco v centrálních částech města, popřípadě ve starší zástavbě na okraji města, neklesá podíl této věkové kategorie až na nepatrné výjimky pod 20 % (i v tomto případě v určité korelaci se stářím a kvalitou bytového fondu), a často naproti tomu dosahuje až jedné třetiny všech obyvatel. Podíly mládeže do patnácti let dosahují na sídlišťích jedné pětiny až jedné třetiny všech obyvatel; ve starší zástavbě je její podíl daleko menší.

Demografická struktura i těch nejstarších částí města je však značně dynamická. Na příkladu asanační oblasti starého Žižkova lze dokumentovat, jak málo se lze spolehnout na apriorní představy o nezádržitelném stárnutí nejstarších částí města, zvláště pak lokalit se zhoršeným bytovým a domovním fondem. Demografická prognóza území [Aktiv 1974] předpokládá celkový růst počtu obyvatel v nejbližších letech (až do současnosti probíhal opačný proces) i zvýšení podílu osob ve středním věku a dětské složky populace.

Jednotlivé posuny ve věkovém složení obyvatelstva lze velmi dobře sledovat na podílu nejmladší věkové skupiny (0 až 5 let) v počtu osob do patnácti let. V nedávno dokončených sídlišťích tvoří například tato skupina až 61 % veškeré mládeže, ve starších sídlišťích (kupříkladu na sídlišťi Antala Staška) jen 30 % a v nejstarší generaci sídlišť je tento podíl často dokonce pod současným průměrem ve starších částech města.

Vývoj věkového složení jednotlivých lo-

kalit probíhá v určitém cyklu stárnutí a regenerace demografického potenciálu; tato skutečnost modifikuje jak sociální klima v lokalitě, tak vztah obyvatel k bytovému fondu. S přibýváním mladých rodin v lokalitě vzrůstá tlak na modernizaci bytového fondu, bytového zařízení apod.

Výsledky analýzy urbanistických obvodů jsou zajímavé ještě z jednoho podstatného hlediska. Ani při velmi extenzivně pojaté faktorové analýze nebylo možno identifikovat faktor, který by jednoznačně korespondoval s podíly jednotlivých socio-profesionálních a vzdělanostních skupin. Tyto údaje sice vstupovaly do nejrůznějších dimenzí ekologické struktury a spojovaly se s věkovými charakteristikami obyvatelstva, s úrovní urbanizace i specifiky bytového fondu, avšak nevytvářely samostatně působící konfiguraci vysvětlující rozdíly mezi jednotlivými lokalitami.

Tento fakt odpovídá řadě posunů k nimž došlo v sociálním složení obyvatelstva jednotlivých lokalit od druhé světové války. Nejdůležitější z nich jsou tyto:

1. Ve většině lokalit došlo k výraznému zvýšení počtu dělníků v populaci, s výjimkou starší, drobné zástavby na okraji města, kde bylo zastoupení dělnické třídy tradičně velmi vysoké. V současnosti se zde pohybuje počet dělníků zhruba v témže rozmezí jako před válkou, sociální charakter území však obvykle ovlivňují nová sídlišťe na okraji města s výrazně menším zastoupením dělníků v populaci. Zemědě-

ská populace nenašla v roce 1970 výraznější zastoupení ani v jednom z typů; rovněž buržoazie a maloburžoazie vymizely ze sociální struktury pražské populace a na rozdíl od situace za I. republiky již neovlivňují sociální profil jednotlivých lokalit.

2. V centrálních částech města se sociální skladba obyvatelstva výrazně zhomogenizovala. Extrémní koncentrace nedělnického obyvatelstva vymizely a počet dělníků i osob s vyšším vzděláním je v těchto částech města zhruba na úrovni celopražského průměru. Poněkud vyšší zastoupení dělníků je v asanačních oblastech, avšak i tuto korelaci je třeba brát s určitou rezervou. Tam, kde je oblast zhoršeného bytového fondu situována ve čtvrtích s dlouhou tradicí dělnického bydlení (Libeň, starý Žižkov apod.), je i podíl dělníků zvýšený, na Novém Městě a na Vinohradech je naopak populace více zaměstnanecká, vzdělanější, a počet dělníků se zde pohybuje dokonce pod celopražským průměrem.

3. K zvýšení podílu dělníků došlo i ve vilových čtvrtích města, a to i v těch, které za první republiky představovaly typické příklady bydlení maloburžoazie a buržoazie. V těchto lokalitách neklesá počet dělníků pod 20 % a v mnoha případech je v nich zastoupení dělnické třídy zhruba na úrovni centrálních částí města. V předměstských vilových čtvrtích je zastoupení dělníků často mimořádně vysoké, a ani ve vzdělanostní struktuře obyvatel nelze hovořit jednoznačně o převaze osob s vyšším vzděláním.

4. Velmi výrazné jsou rozdíly v sociálním složení jednotlivých sídlišť. Podíl dělnické třídy se v nich pohybuje mezi 24,0 % a 52,0 %, podíl osob s neukončeným základním vzděláním činí 0,6 %—7,8 %, podíl osob s úplným středním vzděláním 16 % až 33 % a podíl vysokoškoláků 5,1 %—22,5 %. Představa, že obyvatelstvo starších sídlišť bylo více zaměstnanecké a vzdělanější, platí jen zčásti. O nejstarší generaci sídlišť toto tvrzení neplatí vůbec, u sídlišť z počátku šedesátých let nalézá oporu zejména na sídlištech na Červeném vrchu a Petřínách, kde se počet dělníků pohybuje mezi 24 % a 26 %, a také vzdělanostní standard populace je zde vysoký.

Naproti tomu řada sídlišť zhruba ze stejné doby, avšak umístěných v blízkosti průmyslových koncentrací, je sociálně daleko heterogennější. Podíl dělníků se zde blíží 40 %. V menších sídlištech poblíž velkých závodů je zastoupení dělníků velmi vysoké — dělnická třída má zde až nadpoloviční většinu. Sociální složení sídlišť je silně ovlivněno zejména charakterem obvodu, který tvoří jeho rekrutační zázemí, i charakterem průmyslové koncentrace, s níž je většina obyvatel pracovně spojena. Sídlíště napojená na vysočansko-libeňskou, karlínskou či malešicko-hostivařskou průmyslovou oblast jsou v průměru dělničtější než sídlišť sloužící jako záloha centrálních institucí, škol a obchodních organizací.

Nová generace sídlišť bude nejen sociálně heterogennější, ale také bude mít v průměru starší populaci. Příliv imigrantů i obyvatelstva z asanačních oblastí ovlivní vzdělanostní a profesionální standardy sídlištních populací a navíc vyvolá změny ve stylu bydlení, v rozvoji interpersonálních kontaktů, v nárocích na vybavenost území službami apod.

Změny, k nimž došlo v socioprofesionálním a vzdělanostním složení jednotlivých urbanistických obvodů, jsou jen zčásti způsobeny prolomením ekonomických a sociálních bariér, bránících stěhování dělnické třídy do lokalit s vyšší úrovní bytového fondu a kvalitnějším životním prostředím. Značný význam měly především mobilnitní procesy spojené s rozbitím ekonomické základny třídního postavení maloburžoazie a přesuny ve vzdělanostní i profesionální struktuře jednotlivých kohort, které ovlivňují zejména sociální strukturu současných sídlišť. Naopak vlastnictví rodinných domků působí jako stabilizační činitel, prosazující se zvláště v tradici bydlení dělnické třídy na okraji města i ve stabilizaci některých nemanuálních skupin pracujících ve vilových čtvrtích.

Podstatná část rozdílů v sociálním složení urbanistických obvodů vyplývá dnes především z kontrastu sociálních struktur sídlišť a centrálních částí města. Okrajové části města vzhledem ke své značně heterogennitě ovlivňují jeho sociální profil méně výrazně. Kontrast mezi sídlišti a starší bytovou zástavbou je dán přede-

Tabulka 6: Typy urbanistických obvodů podle sociálního složení ekonomicky aktivních obyvatel a vzdělanostního složení obyvatel nad 15 let (v %)

Typ urbanistických obvodů	Procento ekonomicky aktivních obyvatel	Dělníci	Zemědělci	Osoby s úplným středním vzděláním	Osoby s vysokoškolským vzděláním
Historické jádro	50,5	42,7	0,7	20,6	9,8
Vnitřní část města	53,2	41,5	0,4	21,7	9,1
Asanační oblasti	52,1	48,2	0,4	17,8	6,1
Vilové čtvrti 1.	53,6	38,4	0,4	22,6	11,1
Vilové čtvrti 2.	51,1	36,4	0,3	23,5	12,2
Sídlišťe	56,1	36,6	0,5	24,5	12,7
Dělnické periferie	51,1	55,6	2,0	14,3	3,9
Příměstské obce	53,4	55,2	2,7	14,9	3,4
Celkem	53,3	42,2	0,6	21,0	9,2

vším generačním posunem ve struktuře vzdělanosti i zaměstnanosti a nikoliv preferenci zaměstnaneckých a vzdělanějších složek pražské populace. Bydlení dělnické třídy je však třeba i nadále věnovat zvýšenou pozornost, jak na to ostatně upozorňuje i volební program Národní fronty z tohoto roku.

4. Nová kvalita ekologické zónace v Praze

Tricet let budování socialismu v naší zemi podstatně pozměnilo principy, na nichž byla vybudována ekologická zónace předválečné Prahy. Princip prostorové separace tříd a vrstev v městském prostoru byl nahrazen daleko prozaičtějšími principy, vyplývajícími z technických i ekonomických možností rekonstrukce města a jeho přizpůsobení soudobým standardům bydlení i logické preference perspektivních rodin s dětmi, zejména rodin spojených pracovní a sociálně s klíčovými odvětvími pražské výroby.

Sociální geografie města se výrazně zjednodušila, přičemž zvláštní pozornosti zasluhuje skutečnost, že tento proces proběhl bez výraznějšího zásahu do urbanistické i architektonické podstaty starší městské zástavby. Životní podmínky v jednotlivých částech Prahy se značně sblížily, a to zejména v těch oblastech života, které jsou bezprostředně ovlivnitelné zásahy bytové a sociální politiky (zalidněnost bytů, využití bytového fondu z hlediska utváření životního způsobu perspektivních složek obyvatelstva apod.).

Tam, kde vyrovnávání životních podmínek je závislé na ekonomických i technických možnostech naší společnosti (rozložení výroby, kvalita bytového fondu v různých čtvrtích, dopravní situace, vybavení službami) je tempo poněkud pomalejší. Tato situace je ovšem ovlivněna především tím, že teprve v poslední době se do Prahy koncentrují ve větší míře investice a přeměna Prahy ve vzorné socialistické město se stává úkolem celé společnosti.

Současný stav ekologické zónace Prahy nezapře svou závislost na předchozím vývoji, ať již jde o stavební vývoj, kde je tato závislost očividná, nebo (v menší míře a ve značně transformované podobě) o sociální a demografické charakteristiky oby-

vatel jednotlivých částí města. Každá z uplynulých epoch se snažila Praze vtisknout svůj charakter a přizpůsobit ji specifickým podmínkám výroby i požadavkům životního způsobu různých tříd a vrstev. Tyto záměry zůstaly obvykle jen torzem a byly nahrazovány jinými koncepcemi, odrážejícími posun ve vývoji názorů na město a životní styl i objektivní změny v rozvoji výrobních sil a vztahů.

Předcházející vývoj však vždy zůstal do určité míry zachován v podobě urbanistického konceptu města, ve využití přírodního reliéfu, ve struktuře a kvalitě bytového fondu různých čtvrtí i v charakteristikách obyvatel žijících v různých částech města. Fyzická i sociální geografie města je koncentrovaným výrazem dosavadního vývoje, a jakákoliv podstatnější změna ve struktuře a úrovni výrobních sil a vztahů se více méně výrazně vepsala do tváře města.

Každá společnost, každý urbanistický i architektonický projekt výstavby Prahy se musel s historickým dědictvím vyrovnat, přehodnotit dosavadní výsledky a v návaznosti na dosaženém stavu formulovat své představy o budoucí podobě města. Zásah do struktury města vytváří přitom nejen technické, ekonomické a organizační problémy, ale i problémy sociální a politické.

Praha stojí v současnosti před radikální přestavbou, a proto vyrovnání se s historickým dědictvím a analýza spojitosti mezi dosavadním vývojem města a současným životním způsobem Pražanů představují nejen teoretický problém, ale jsou především otázkou každodenní praxe.

Prameny a literatura

- Aktiv o přestavbě Žižkova.* Praha, ČVTS 1972.
Berufstatistik nach der Volkszählung von 31. Dezember 1910. Wien, K.k. Arbeitsstatistisches Amt im Handelsministerium 1912.
Generální plán rozvoje hlavního města Prahy. Praha, NVP 1975.
Honeiser, L.: *Územní rozvoj pražského průmyslu.* Architektura ČSR, 1976, č. 2, s. 84—88.
Janáček, J.: *Malé dějiny Prahy.* Praha, Orbis 1968.
Křepeláková, V.: *Struktura a sociální postavení dělnické třídy v Čechách 1906—1914.* Praha, Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica 1974.

- Lorenz, V.: *Význam a specializace pražské oblasti vzhledem k rozvoji a rozmístění výroby s ohledem na společenskou produktivitu práce*. Praha, Universita 17. listopadu 1963.
- Macháček, J.: *Vznik první českomoravské továrny na stroje v Praze a její vývoj za 50 let jejího trvání*. Praha, účelový náklad 1921.
- Moschelesová, J.: *The Demographic, Social and Economic Regions of Greater Prague: A Contribution to Urban Geography*. The Geographical Review, roč. 1937, č. 6, s. 420 až 436.
- Musil, J.: *Demografická a sociálně hygienická struktura Prahy a některých jiných českých měst*. Disertační práce, Praha 1959.
- Musil, J.: *Sociologie soudobého města*. Praha, Svoboda 1967.
- Padesát let Kolbenky 1896—1946. Praha, účelový náklad 1946.
- Pražané o bydlení a výstavbě*. Závěrečná zpráva. Praha, ÚVVM 1972.
- Průvodní zpráva k návrhu Směrného územního plánu hlavního města Prahy*. Praha, ÚHAMP 1976.
- Sčítání lidu, domů a bytů k 1. 12. 1970*. Praha, FSÚ 1974.
- Sčítání lidu, domů a bytů k 1. 12. 1970. Předběžné výsledky za pražské urbanistické obvody*. Praha, Městská správa ČSÚ v hlavním městě Praze 1971.
- Skalníková, O.—Fojtík, K.: *K teorii etnografie současnosti*. Praha, Academia 1971.
- Statistická zpráva hlavního města Prahy za roky 1919—1920*. Praha, Statistická komise hlavního města Prahy 1924.
- Statistická zpráva hlavního města Prahy za roky 1930—1933*. Praha, Statistický úřad hlavního města Prahy 1937.
- Tůmová, V.—Štěpánek, L.: *Pražské nouzové kolonie. Zpráva o studiu*. Český Lid, 1957, č. 52, s. 186—191.
- Tatsuoka, M.: *Multivariate techniques for behavioral sciences*. New York, Wiley and Sons 1970.
- Votrubec, C.: *Praha. Zeměpis velkoměsta*. Praha, SNPL 1965.
- Volební program Národní fronty 1976—1981*. Večerní Praha, září 1976.

Резюме

Лингарт И., Рак В., Воженилек И.: **Экологическая зональность Праги**

Социально-экологическая зональность Праги складывается со второй половины XIX века в связи с быстрой индустриализацией и развитием крупных пражских заводов. Даже последовавший после 1918 г. (года возникновения самостоятельной Чехословацкой Республики) сдвиг в сторону акцентирования административных, политических и культурных функций города, как столицы, не стер основной зональности Праги в качестве промышленного центра.

Статья содержит сводку результатов таксономического анализа градостроительных единиц (микрорайонов), которые выделялись с максимальным учетом характера застройки, а равно и традиций отдельных городских районов. По каждому «микрорайону» были учтены данные по 46 показателям, охватывающим качество жилфонда, плотность застройки, демографические и социальные характеристики населения. Было выделено восемь типов застройки: а) районы исторической (охраняемой) застройки; б) старая многоэтажная застройка; в) районы санитарной перестройки; г) районы индивидуальной (виллы) застройки (с двумя подтипами по качеству); д) рабочие окраины; е) поселения первоначально сельскохозяйственного типа, включенные в черту города; ж) новые микрорайоны, построенные после 1945 г.

Различия между приведенными типами выражаются преимущественно в показателях срока («возраст») застройки и живущего в ней населения и в степени урбанизации микрорайона. Даже почти неоправданно широкое применение факторного анализа не позволило выявить однозначной зависимости от классовых и образовательных показателей. Хотя отдельные части города и различаются по удельному весу рабочих или лиц с высшим образованием (в районах индивидуальной застройки доля рабочих колеблется около 36% и не падает ниже 20%, в новых микрорайонах она составляет 37%, а в центре, примерно, 44%, тогда как в районах санитарной перестройки 53%, на окраинах города до 57%) выявленные различия связаны, прежде всего, с возрастным составом населения и с традицией рабочего класса жить, преимущественно, в индивидуальных домах на окраинах города.

Сглаживание социальных различий между классами и слоями — характерная черта всей динамики экологической зональности Праги после второй мировой войны, — которая последовательно осуществляется путем демократизации социальной политики и распределения жилфонда органами городского самоуправления.

Summary

Linhart J. — Rak V. — Voženilek J.: **Ecological Zonation of the Capital City of Prague — Social Aspects**

The socio-ecological zonation of Prague has been taking shape since the second half of the 19th century in connection with the rapid dynamics of industrialization and with the foundation of big enterprises in the city. Not even the increased emphasis imparted to the administrative, political and cultural functions of Prague after 1918 succeeded in essentially changing the fact that, in substance, the zonation of Prague corresponds to that of a big industrial centre.

The present paper summarizes the results of a taxonomic analysis of urban census

areas that have been delimited for the purposes of statistical surveys with maximum regard to the character of the housing stock and layout of housing estates, as well as to the traditions of individual quarters. For each urban census area, 46 indicators relating to the quality of the housing fund, to its density and to the residents' demographic and and/or social characteristics have been collected. On the whole, eight types of localities have been fixed: a) the area of conservation and care of historical monuments, b) the old housing fund consisting of many-storeyed buildings, c) renewal areas, d) garden suburbs (two types of different quality, e) working-class suburbs, f) communities with traditions of the original village settlement, g) new housing estates built after 1945.

The differences between localities correspond, first of all, to the following two dimensions: the age of the housing fund and the population living therein on the one hand, and the urbanization level of the locality on the other. Not even a most extensive factor

analysis of data has succeeded in finding a factor unambiguously corresponding to the population's class or educational characteristics. The proportions of workers and persons with higher education in the total population differ in individual parts of the city (in garden suburbs, the number of workers moves about 36 % and never falls below 20 %; in modern housing quarters it is approximately 37 %; in the centre of the city workers represent about 44 % and in renewal areas 53 %, while on the outskirts of the city their number amounts to about 57 %); however, the differences among them are linked primarily with the age structure of the population and with the housing tradition of the working class in small family houses on the city's outskirts.

The entire dynamics of the ecological zonation of Prague after World War II is characterized by the elimination of social segregation of classes and strata, purposefully realized on the basis of a democratic social and housing policy practised by the state as well as by municipal organs.